

Eija Eskola

Suosittelut, valitut ja luetut. Kirjallisuus kirjastoissa 1918-1939.*

Uskon, että sellaisen laajan tutkimuksen, jollainen väitöskirja on, tekemiseen tarvitaan muutakin kuin ammatillista kunnianhimoa, sitkeyttä ja hyvin istumalihaksia. Tarvitaan jokin henkilökohtainen kipinä, sisäinen sytyke.

Itse en pienenä aikonut kirjastonhoitajaksi, vaikka malli sekä kirjastonkäyttöön että kirjaston ylläpitoon liittyvään työhön tuli omasta perheestäni. Melko pian opiskelut aloitettuani selvitin kuitenkin itselleni, että kirjastotyö olisi minulle eräs mahdollinen tapa ansaita elantoni. Työvuosien karttuessa heräsi sitten mielenkiinto niitä asioita kohtaan, jotka kertoisivat hieman enemmän kuin pelkän pintaraapaisun asioista ja tehtävistä, joiden parissa päivittäin puuhasin. Syttyi mielenkiinto kirjastohistoriaa kohtaan.

Helle Kannilan ja Arvostelevan kirjaluettelon käsitykset hyvästä kirjallisuudesta

Työni jakautuu kolmeen pääkokonaisuuteen. Ensinnäkin tarkastelen kirjastoliikkeen toimijoiden käsityksiä hyvästä kirjallisuudesta ja sopivasta tai suorastaan ihanteellisesta lukemisen tavasta. Miten kirjallisuutta piti lukea, miten sitä ei saanut lukea? Mihin tavoitteisiin lukemisella tuli pyrkiä? Mikä kirjallisuus oli, ja kenelle, hyvää ja kehittävää lukemista, mikä taas huonoa ja haitallista. Kirjastokentän henkilönimistä nostan esille erityisesti Helle Kannilan. Tästä sotien välisen ajan valtion kirjastotoimiston päälliköstä, kirjallis uusarvostelijasta ja kirjastonhoitajien kouluttajasta kehittyi myöhempien virkavuosikymmenien kuluessa kirjastoliikkeen grand old lady, joskin kirjastonhoitaja ja runoilija Jorma Eton mukaan kuvaavampi nimi Kannilalle oli ever pop girl. Kannilan persoona ja ura on ollut hämmästyttävän vähän esillä, jopa itsensä kirjastoväen keskuudessa.

*Eija Eskolan väitöskirja tarkastettiin Tampereen yliopistossa 4.12.2004.

Viimeisen kymmenen vuoden aikana hänen merkitystään on tosin nostettu sopivissa tilanteissa esille. Tuoreimpana esimerkkinä tästä on TV Yhden Suuret suomalaiset -äänestys, jossa kirjastoväki aktivoitui äänestämään Helle Kannilaa suurimmaksi suomalaiseksi ja saikin Kannila-teeman näyttävästi prime timeen.

Mikrohistorioitsijoiden käsitys on, että tekemällä pieni ja yksityiskohta näkyväksi ja julkiseksi saadaan kerrottua jotain kiinnostavaa myös laajasta ja yleisestä. Helle Kannilan ajatusten ja mielipiteiden tarkastelu tuo esiin sotien välisen ajan kirjastojen ja kirjallisuuden kentässä vallinneen monivivahtaisen ja jopa ristiriitaisen arvomaailman. Sitä olen pyrkinyt valottamaan myös lukemalla tarkkaan Arvostelevan kirjaluettelon arvostelut, etsimällä niille yhteisiä piirteitä sekä jossain määrin vertaamalla niitä Helle Kannilan käsityksiin. Tällä tavoin päädyin näkemykseen, että Arvosteleva kirjaluettelo halusi kirjastojen ja lukijoiden edistävän kansallisia arvoja, ahkeruutta, isänmaallisuutta ja tervettä elämäntapaa. Tämä näkemys ei ollut Kannilan ajattelussa keskeistä, joskaan hän ei ajautunut millekään törmäyskurssille Arvostelevan kirjaluettelon kanssa, jonka arvostelijoihin hän itsekin kuului. Kannilalle lukeminen näyttäytyi enemmän yksilön itsensä kehittämisen välineenä, sivistyksen levittäjänä. Hahmottelen työssäni Kannilan käsitystä kehittymättömästä lukijasta, joka tekemällä itselleen lukuohjelman ja noudattamalla sitä, voi tehdä itsestään kehittyneen lukijan.

Kirjavalinnan painotukset kirjastoissa

Toiseksi käänsin katseeni paikallisiin, eri puolilla Suomea toimiviin kirjakulttuurin agentteihin. Keitä ja millaista väkeä olivat kirjastonhoitajat? Esimerkkikirjastojen kirjastonhoitajia tarkastellessani huomasin heidän olevan usein opettajia, paikkakuntansa merkkimiehiä ja -naisia, monessa mukana. Totesin kirjastonhoitajatehtävän kulkevan

suvussa, ja huomasi, ettei kirjastonhoito ollut virkamiehistynyt, vaan oli osa perheen yhteistä puuhaa. Täsmennän, että tarkastelin nimenomaan sivutoimisia kirjastonhoitajia, koska kirjastonhoito oli päätoimena poikkeuksellinen ja käytössä vain suurimmissa kaupungeissa. Entä millaisia kirjoja nämä sivutoimiset, kirjastonhoitoa harrastavat miehet ja naiset sekä kirjastojen johtokunnan jäsenet hankkivat kirjastoihin? Toteutuivatko hankinnassa Arvostelevan kirjaluetellon arvopainotukset ja Helle Kannilan sivistysajattelu?

Vastaan lyhyesti, että mitä pidemmälle 1930-lukua edettiin, sitä vähemmän. Kirjastojen joukossa oli niitä, joihin ostettiin ns. itsekas vatuskirjallisuutta ja tietokirjallisuutta, mutta erityisesti Kansankirjastolain ja -asetuksen voimaan tulon jälkeen, jolloin tietokirjallisuuden suurempi valtionosuus poistettiin, kirjastot alkoivat viihteellistyä ja kaunokirjallistua. Viihteellistyminen näkyi mm. siinä, että tietokirjallisuudestakin hankittiin eniten kevyehköjä matkakertomuksia ja henkilöhistoriaa. Kaunokirjallisuudessa pääpaino oli alkuperäisissä kotimaisissa ja käännettyissä suuren yleisön lukuromaaneissa. Kaikkein korkein ja kaikkein matalin, siis korkeakirjallisin ja viihteellisin, aineisto oli hankinnoissa vähemmistönä. Kirjastoista ei tullut tietopalvelukeskuksia eikä itsekasvatuksen tukipalveluja, kuten kirjastoliikkeen suunnannäyttäjät olisivat toivoneet.

Lukemisharrastuksesta

Kolmas näkökulma tarkastellessani kirjallisuutta ja lukemista kirjastojen piirissä on kysymys lukijoista ja heidän lukutottumuksistaan ja -mielityksistään. Käyttämässäni kirjaston-

käyttäjien omaelämäkerta-aineistossa näkyy selvästi lukijan sosiaalinen sitoutuneisuus ja sosiaalinen eristyneisyys. Lukemiseen sekä kannustettiin että sitä torjuttiin. Jos kodissa luettiin, myös lapsen lukeminen hyväksyttiin. Vanhempi sukupolvi väheksyi lukemista nuorisoa enemmän, jopa pelkäsi. Moni lapsi sai lukea vasta vedottuaan opettaja-kirjastonhoitajan välittämään positiiviseen lukijan malliin. Kirjastoliikkeen piirissä kannettiin kaikkein eniten huolta lasten ja nuorten lukemisesta, ja tätä joukkoa olikin ilmeisen paljon kirjastojen käyttäjäkunnassa.

Kutsun kirjastoissa sotien välisenä aikana ilmennyt lukemista lukuharrastukseksi. Tähän käsitteeseen sisältyy lukeminen virkistykseen ja viihtymiseen lähteenä, taide-elämyksien hankkimiseksi sekä itseisarvona. Lukija lukee, koska haluaa lukea. Toissijaista lukuharrastuksessa on tiettyjen tietojen hankkiminen esimerkiksi opiskelu- ja tutkimustarkoituksissa.

Näen kolme syytä tapahtuneeseen kehitykseen. Ensiksikin kotimainen kirjatutuotanto tarjosi tähän hyvät mahdollisuudet: suuren yleisön lukuharrastusta palvelevaa kirjallisuutta oli hyvin saatavilla. Toiseksi: vaikka valtion kirjastohallinto tuotti tiukkojakin normeja ja ohjeita kirjastojen kirjavalinnasta, ei niiden täytäntöönpanon valvonta ollut, mm. henkilöstöresurssisyydestä, kovinkaan tehokasta. Ja kolmanneksi: kirjastojen kirjavalinta tapahtui lähellä lukijoita. Valintoja tehneet kirjastojen johtokuntien jäsenet ja kirjastonhoitajat olivat itsekin lukijoita, yhteisöjensä jäseniä ja tunsivat kirjastojen lainaajien kirjamaun.

Kirjastot ilmiselvästi tukivat 1920- ja 1930-luvuilla lukemisharrastusta, vaikka termiä ei kirjastojen piirissä käytettykään eikä sitä otettu kirjastolainsäädännön tavoitepykäliinkään ennen kuin vuonna 1961.